

Uloga medijske pismenosti u kontekstu prevencije cyberbullinga kod učenika srednjih i osnovnih škola

Greguranić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:460283>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Dora Greguranić

**Uloga medijske pismenosti u kontekstu
prevencije cyberbullyinga kod učenika srednjih
i osnovnih škola**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Balabanić

Sumentor: Marija Zelić, mag. soc.

Zagreb, 2023.

Sažetak

Rad obrađuje teorijski prikaz sve prisutnijeg cyberbullyinga u populaciji srednjoškolaca i osnovnoškolaca. Nameće se pitanje medijske pismenosti, odnosno je li razina niske medijske pismenosti u toj populaciji uzročnik sve većeg i raširenijeg cyberbullyinga. Koji se sve oblici tog elektroničkog nasilja pojavljuju unutar navedenih populacija? Kako prevenirati i doskočiti elektroničkom nasilju (cyberbullyingu)? Pitanja su na kojima se temelji ovaj rad.

Ključne riječi: *cyberbullying, nasilje u medijima, medijska pismenost, vrste cyberbullyinga, prevencija cyberbullyinga*

Sadržaj

Uvod	
1. Medijska pismenost.....	4
1.1. Kritički pristup medijskoj pismenosti.....	5
1.2. Važna uloga medijske pismenosti.....	6
1.3. Medijska pismenost u Hrvatskoj.....	6
2. Nasilje u medijima	8
2.1. Virtualno nasilje.....	10
3. <i>Cyberbullying</i>	11
3.1. Povezanost <i>cyberbullyinga</i> i klasičnog oblika nasilja	12
4. Vrste <i>cyberbullyinga</i>	13
4.1. Vrijeđanje	13
4.2. Uznemiravanje.....	14
4.3. Ogovaranje i klevetanje.....	15
4.4. Lažno predstavljanje	15
4.5. Nedoovoljeno priopćavanje.....	16
4.6. Obmanjivanje	16
4.7. Isključivanje	17
4.8. Uhođenje i proganjanje.....	17
4.9. „Veselo šamaranje“	18
5. Deskriptivna analiza kvantitativnog istraživanja <i>cyberbullyinga</i> u populaciji srednjoškolaca u Hrvatskoj.....	18
6. Prevencija <i>cyberbullyinga</i>	20
Zaključak	
Literatura	

Uvod

Cilj ovog rada je analiza aktualnog i sveprisutnog elektroničkog nasilja (*cyberbullying*). Promotrit će se razlozi njegove pojavnosti unutar populacije učenika srednjih i osnovnih škola. U današnje vrijeme postoji sve više djece koja trpe ili vrše nasilje nad nekim. Mogli bi reći kako se radi o masovnoj kulturi koja se trudi postati opće prihvaćena s krivim vrijednostima, a o kojoj je govorio Crespi. Mediji su postali neiscrpan izvor podataka i informacija do kojih se može doći neizmjereno lako. Ima to svojih dobrih i loših strana. S pojavom interneta otvorio se teže kontrolirani globalni portal informacija koje su svima dostupne. Kako bi mogli punovažno, to jest istinito upravljati informacijama potrebno je dobiti pravovaljanu naobrazbu. Medijska pismenost, kao jedan od operatora u prevenciji bilo kakvog elektroničkog nasilja, nameće svoju važnost i ulogu. Kvalitetno i stručno medijsko opismenjavanje garancija je za sigurniji *online* svijet. Potrebno je započeti s najmlađim generacijama osnovnih i srednjih škola jer se, zbog njihove naivnosti i neznanja te posjećivanja bez ikakvog nadzora stranica koje nisu primjerene njihovim uzrastima, razvio novi fenomen - *Ying* oblik elektroničkog nasilja koji je sve rašireniji i poprima sve više novih oblika, pitanje koje će se kasnije detaljnije obraditi u radu. Kako ga prepoznati i kako ga spriječiti teško je univerzalno odgovoriti, no apsolutno se ne smije ignorirati. U Hrvatskoj medijska pismenost i dalje nije zastupljena u mjeri u kojoj bi trebala biti, a suprotno tome elektroničko nasilje postaje sve zastupljenije. U radu su vidljivi i neki deskriptivno obrađeni statistički podaci koji bi mogli opravdati navedenu tvrdnju. Postoji 9 oblika *cyberbullyinga*, ali problematika ovog rada je kako suzbiti ovu relativno novu pojavu nasilja koja je uslijedila kao posljedica nedovoljne medijske pismenosti.

1. Medijska pismenost

Tijekom konferencije o medijskoj pismenosti 1992. godine, medijska pismenost definirana je kao sposobnost pristupa, analize, evaluacije i prijenosa poruka putem medija. Ovaj koncept naglašava pozitivnu ulogu medija kao izvora informacija u životima pojedinaca i obitelji (Aufderheide, 1992). Fokusira se na razumijevanje sadržaja, načina, govornika, motiva, skrivenih informacija i razloga koji stoje iza komunikacije.

Po definiciji, medijska pismenost temelji se na nekoliko ključnih koncepata:

1. *Pristup obrazovanju* – medijska pismenost nije urođena već postoji potreba za njeno učenje, uključuje obvezu strateškog promišljanja, osmišljavanja i korištenja koncepta medijske i informacijske pismenosti u društvu;
2. *Kvalitetno korištenje medija* - interakcija s medijima ima svoje karakteristike i zakone na temelju kojih se dobivaju kvalitativne i kvantitativne informacije neophodne svakom ljudskom biću. Na društvenoj razini to znači slobodu medija i da svi društveni akteri koriste medije u javnom interesu;
3. *Analiza vijesti* – informacije se dobivaju kritičkim ispitivanjem svih društvenih aktera te se nastoje pretvoriti u znanje kako bi spriječili indoktrinaciju, manipulaciju i socijalizaciju;
4. *Sudjelovanje u društvu* - zahtijeva kompetentno i odgovorno sudjelovanje svih te jednaku uključenost svih aktera društva u život zajednice, tj. odgovorno i kvalitetno donošenje odluka o sebi i društvu na temelju informacija (Turčilo, 2017: 30).

U skladu s Europskom poveljom o kompetencijama, medijski pismeni pojedinci imaju sveobuhvatno razumijevanje medijskih tehnologija i dijeljenja medijskih sadržaja. Oni koriste medije kao sredstvo za ostvarivanje svojih građanskih i demokratskih prava, a posjeduju i vještinu razlikovanja nepoželjnih medijskih sadržaja od visokokvalitetnih sadržaja. Nadalje, vješti su u kritičkoj procjeni medijskog sadržaja na kulturno osjetljiv način (Aufderheide, 1992). Vrhunski program medijskog opismenjavanja njeguje obrazovanje i kulturu podižući djecu na razinu razumijevanja i kritičkog razmišljanja o medijskim sadržajima. Sustavnim medijskim obrazovanjem se razvija refleksivan način razmišljanja koji omogućuje kritički pristup medijskim kanalima, proizvodima i vlasnicima (Košir i sur., 1999). U današnjem svijetu ključno je da djeca uče o medijskoj pismenosti kako bi mogla razaznati namjeru iza različitih oblika sadržaja kao što su reklame, filmovi i plakati. Medijska pismenost obuhvaća

analiziranje vijesti i reklama, propitivanje društvene funkcije glazbe te sposobnost razlikovanja propagande od mišljenja i informacija. Dodatno, uključuje ispitivanje spola, rase i klase u zabavnim i informativnim medijima, razumijevanje ekonomskog utjecaja medija te istraživanje izloženosti nasilju i seksualnosti unutar medijskih sadržaja i poruka. Prema Agenciji za elektroničke medije, u Republici Hrvatskoj pojedinci koji posjeduju vještine medijske pismenosti imaju sposobnost učinkovito zaštititi sebe i svoje voljene od štetnog medijskog sadržaja korištenjem prilagođenih tehnika koje su osmislili pružatelji medijskih usluga. Tradicionalna ograničenja medijske potrošnje više ne vrijede, a kontrola internetskog sadržaja nemoguć je pothvat. Stoga je ključno poticati rast medijske pismenosti u svim dijelovima društva i marljivo pratiti njezin napredak. Potreba za napredovanjem medijske pismenosti na svim društvenim razinama potaknula je transformaciju u medijskom obrazovanju (Hobbs, 2010). Kako navodi Ciboci (2018), mjerenje medijske pismenosti obuhvaća tri temeljne komponente: dostupnost medija, analizu i kritičko vrednovanje medija te kreiranje medijskih sadržaja. Autorica Ciboci 2018. je provela istraživanje razine medijske pismenosti učenika osmih razreda u gradu Zagrebu (Ciboci, 2018). Rezultati su pokazali da ispitani učenici, svrstani u tri razine (osnovnu, srednju i naprednu), posjeduju srednju razinu medijske pismenosti, što ukazuje da ima još dovoljno prostora za rast i usavršavanje. Dok primarna odgovornost za promicanje medijske pismenosti kod djece leži na roditeljima, neophodno je da učitelji, profesori, organizacije civilnog društva i sami mediji aktivno sudjeluju u ovoj ulozi.

1.1. Kritički pristup medijskoj pismenosti

Njegovanje kritičke medijske pismenosti kod djece podrazumijeva i poticanje aktivnog mišljenja, temeljitog istraživanja i potrage za novim spoznajama. Potiče znatiželju i pronicljivo korištenje medijskih sadržaja, osnažujući mlade umove da analiziraju i procijene relevantnost i točnost. Dajući prioritet ovom bitnom aspektu medijske pismenosti, nastoji se zaštititi korisnike od neprimjerenog utjecaja medija. Ovo aktualno pitanje medijske manipulacije dobilo je priznanje bezbrojnih stručnjaka za komunikaciju, koji svojim radom žele potaknuti transformaciju navika konzumacije medija i ponašanja mladeži u traženju informacija. Nemarna konzumacija medijskih sadržaja može imati dalekosežne implikacije, utječući na ponašanje i mentalnu dobrobit djece i onih koji su neinformirani. Količina informacija koje su neistinite, to jest netočne u ovom vrelu neiscrpnih informacija stvara generacije neobjektivnih

ljudi. Stoga medijsko opismenjavanje ima iznimnu važnost i ulogu u životu mladih ljudi modernog doba.

1.2. Važna uloga medijske pismenosti

Medijsko obrazovanje, također poznato kao medijska pedagogija, obuhvaća sveobuhvatno podučavanje društvenih, kulturnih i političkih dimenzija modernih komunikacijskih metoda. Njegov primarni fokus leži u ispitivanju utjecaja medija na umove i postupke djece i adolescenata. Unutar područja medijske pedagogije, medijsko obrazovanje služi kao specijalizirano područje koje nastoji poboljšati razumijevanje i vještine potrebne za učinkovito snalaženje u medijima. Osoba koja dobro poznaje medijsko obrazovanje ima veliki interes za teme vezane uz medije i posjeduje duboku svijest o tome kako oni oblikuju osobne vrijednosti i stil života. Prema Thomasu Baueru (2007) obrazovanost u tome smislu znači: a) posredovanje znanja o različitim vrstama medija i b) sposobnost gradnje osnove kritičkog mišljenja prema (nametnutim) medijskim temama. Ono treba sadržavati funkcionalnu pismenost, vizualnu pismenost i računalnu pismenost (Tolić, 2009: 22). UNESCO-ov međunarodni simpozij "Obrazovanje za medije" u Gruenwaldu 1982. godine prihvatio je *Deklaraciju o medijskom obrazovanju*, koja poziva one na odgovornim pozicijama na provedbu sveobuhvatnih programa medijskog obrazovanja koristeći odgovarajuće nastavne metode. Također, prepoznaje potrebu za razvijanje obrazovnih aktivnosti u psihologiji, sociologiji i komunikologiji kao pomoć u medijskom obrazovanju. Uključivanje medijskih stručnjaka, roditelja, nastavnika i donositelja odluka ključno je za uspjeh medijskog obrazovanja jer mogu pridonijeti kritičkoj svijesti publike. Dok mediji mogu igrati ulogu u obrazovanju djece i mladih kroz grupe u školi ili u klubovima i udrugama, obrazovanje u ovom području nije široko dostupno, što obrazovne institucije čini najučinkovitijim mjestom za provedbu.

1.3. Medijska pismenost u Hrvatskoj

Ministarstvo znanosti i obrazovanja u Hrvatskoj ima presudnu ulogu u napretku zemlje jer nastoji stvoriti okruženje pogodno za obrazovanje i odgajanje sposobnih, ambicioznih i savjesnih pojedinaca. U tu svrhu, Ministarstvo je implementiralo sveobuhvatan, uključiv i pristupačan sustav cjeloživotnog učenja, usmjeren na pružanje vrhunske strukovne obuke koja

zadovoljava sadašnje i buduće zahtjeve tržišta rada, kao i poticanje znanstvene izvrsnosti i međunarodne konkurentnosti. (Središnji državni portal, Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2023).

U nedavnoj anketi (Prema istraživanju IPSOS PULSA i Društva za komunikacijsku i medijsku kulturu /DKMK/ 2013) provedenoj u okolini Zagreba sudjelovalo je 1000 učenika iz 34 različite osnovne škole, među kojima 522 dječaka i 478 djevojčica. Rezultati ankete pokazali su da mnogi učenici osmih razreda imaju osobne medijske uređaje u svojim spavaćim sobama što roditeljima otežava praćenje njihove upotrebe. To naglašava važnost provedbe medijskog obrazovanja u hrvatskim školama kako bi se osiguralo da učenici steknu potrebne vještine i znanja za odgovorno snalaženje u medijskom okruženju. Istraživanja navode kako dječaci imaju više raznih medija i uređaja nego djevojčice. Ukupno, ispitana populacija ima od tri do sedam elektronskih uređaja u svojoj sobi. Kada govorimo o konkretnim brojkama, čak 91 % učenika osmih razreda ima mobitel, 78 % gleda televizijske prijemnike, a njih 76 % samostalno pretražuje internetske preglednike. Nalazi pokazuju da i dječaci i djevojčice posjeduju podjednaku razinu medijskog znanja. Međutim, postojale su neke značajne razlike. Utvrđeno je da djevojčice pokazuju veću svijest o tome da Nikola Tesla nije režirao prvi film, dok dječaci pokazuju jaču sklonost prepoznavanju različitih filmskih žanrova. Osim toga, većina učenika shvaća da informacije pronađene na Wikipediji ne moraju uvijek biti točne i da nije mudro dijeliti zaporku profila na društvenoj mreži s bliskim prijateljima. Zapanjujuće, značajan dio učenika ostaje nesvjestan značenja pojma *cyberbullying*, kao i samog problema, unatoč njegovoj raširenosti u hrvatskim školama. Nadalje, istraživanje je pokazalo nerazumijevanje među učenicima o razlikovanju javnih i komercijalnih televizijskih kanala (Ciboci, 2018: 33).

U sofisticiranoj Kraljevini Švedskoj, kao dobar primjer, medijska se pismenost usađuje od najranije dobi, čak i od vrtićke dobi, što je doista hvalevrijedna praksa (Ciboci et al., 2014). Sindik i Veselinović (2010) ističu ulogu odgajatelja kao posrednika, apelirajući na to da djeca predškolske dobi trebaju djelovati kao „posrednici“ kako bi se njegovao poželjan odgojni učinak medija. U tom smislu, cilj medijskog obrazovanja u vrtiću trebao bi biti usmjeren na poticanje rasta medijske kompetencije i njegovanje angažiranog i inovativnog odnosa s medijima.

Pohvalna inicijativa "Djeca medija", koju u Hrvatskoj od 2008. godine pokreće ugledno Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu, ima za cilj poticanje sustavnog medijskog obrazovanja te promicanje pronicljivog i kritičkog pristupa medijskim sadržajima. Ovaj

sveobuhvatni projekt namijenjen je djeci, mladima, studentima, roditeljima, obrazovnim djelatnicima i široj javnosti. Kroz zanimljive radionice, interaktivne mrežne stranice i radijske emisije, „Djeca medija“ nastoje podići svijest o važnosti medijske pismenosti (Labaš, 2015). Utjecaj ove inicijative je vrlo važan jer obrazovne brošure, knjige, priručnici i video materijali značajno pridonose medijskom razvoju djece. Tematska predavanja i radionice obrađuju bitne teme kao što su sigurnost na internetu, stereotipi, etika, senzacionalizam u medijima, oglašavanje, utjecaj nasilja na mlade umove, kao i odgojna uloga medija i njihova integracija u razred. Agencija za elektroničke medije u suradnji s Uredom UNICEF-a za Hrvatsku, nositelj je projekta „Dani medijske pismenosti“ koji je namijenjen djeci i odraslima. Ovim izvanrednim pothvatom nastoji se podići svijest javnosti o značaju medijske pismenosti i osnažiti građane, posebice djecu i mlade, bitnim vještinama medijske pismenosti, uspostaviti platformu za suradnju i održivi razvoj inicijativa medijske pismenosti. Štoviše, projekt pruža potporu obrazovnom sustavu i njegovim stručnjacima, uključujući učitelje, profesore i odgojitelje, sve s ciljem poboljšanja i usavršavanja obrazovnih resursa.

2. Nasilje u medijima

Tijekom postojanja medija, znanstvenici su posvetili svoje napore razumijevanju njihovog utjecaja na publiku. Daniel Jurčić tvrdi da mediji posjeduju brojne pozitivne osobine, kao što su poticanje poželjnih ponašanja, promicanje tolerancije, njegovanje kreativnosti i mašte, olakšavanje društvenog razvoja te premošćivanje jaza među društvenim klasama (Jurčić, 2017: 134). Prvenstveno, svrha medija je informiranje, obrazovanje i zabava. U današnjem svijetu, biti dobro informiran od iznimne je važnosti i smatra se temeljnim pravom unutar ljudskog društva, isprepletenim s konceptom slobode medija. Nažalost, pozitivni aspekti i plemeniti ciljevi medija često izbljede u beznačajnost zbog prevladavanja negativnih utjecaja. Mediji često senzacionaliziraju negativne događaje poput nesreća, ubojstava i samoubojstava, zbog čega zasjenjuju ostale informacije koje se također nalaze u medijima, samo s manjom senzacijom. Važno je uspostaviti ograničenja u količini detalja koji se priopćavaju javnosti, kako za dobrobit onih koji objavljuju vijesti tako i onih koji ih primaju. Iako mediji cijene svoju slobodu govora, često zanemaruju svoje etičke standarde, što rezultira prevelikom količinom nasilnog sadržaja u njihovim emisijama. To uključuje nasilne događaje iz stvarnog života kao što su prirodne katastrofe, nesreće i ratovi. Kada raspravljaju o problemu medijskog nasilja, znanstvenici se i dalje bore s izazovom postizanja konsenzusa o sveobuhvatnoj definiciji i

kategorizaciji nasilnog sadržaja. Kao rezultat toga, raznolik raspon definicija doveo je do različitih rezultata istraživanja, sprječavajući našu sposobnost da zapravo razumijemo u kojoj je mjeri nasilni sadržaj u medijima u porastu ili opadanju (Ciboci, Kanižaj, 2011: 14). Kanižaj i Ciboci identificirali su tri elementa neslaganja među znanstvenicima kada je riječ o definiranju nasilja. Prvi je *namjera* koja stoji iza djela, konkretno – mogu li se nesreće klasificirati kao nasilje ili se kvalificiraju samo namjerne radnje poput ubojstva i samoubojstva. Drugo područje neslaganja odnosi se na razmjere *štete uzrokovane nasiljem*, pri čemu neki znanstvenici postavljaju pitanje treba li štetu nanесenu životinjama i imovini također smatrati nasiljem. Treće, postoji neslaganje o tome treba li nasilje biti *ograničeno na fizičke radnje ili treba uključiti i verbalnu agresiju*. Ove različite perspektive naglašavaju složenost definiranja i razumijevanja nasilja (Ciboci, Kanižaj, 2011: 15). Osim fizičkog nasilja koje se prikazuje u informativnim emisijama, važno se pozabaviti pitanjem "virtualnog nasilja" prikazanog u audiovizualnim medijima kao što su filmovi, videoigre i reklame. Kako tehnologija napreduje, ljudi su sve više izloženi štetnom sadržaju. To posebno obuhvaća djecu i mlade koji većinu vremena provode pred ekranima. Studije su pokazale da izloženost nasilnom sadržaju može imati negativne učinke na njihovo ponašanje. Primjerice, istraživanje koje je proveo Nacionalni centar za djecu izloženu nasilju u SAD-u pokazalo je da djeca provode više vremena ispred ekrana nego u školi, što ukazuje na potrebu rješavanja ovog problema. (Ciboci, Kanižaj, 2011: 12). Stalni utjecaj ekrana na razvijanje dječjeg života postaje veliki problem u svijetu nasilja. Važno je razmotriti potencijalne posljedice nasilnog pristupa, jer može potaknuti agresivno ponašanje, osobito kod male djece. Postoje istraživanja koja proučavaju vezu između izloženosti nasilnom sadržaju i povećane razine agresije među učenicima. Vesna Bilić ističe da su „djeca izloženija medijskom nasilju u ranoj školskoj dobi kasnije bila verbalno, fizički i relacijski agresivnija“, te da će „djeca školske dobi, učestalo izlagana medijskom nasilju, kasnije vjerojatno biti neprijateljski nastrojena prema drugima i nesklona prosocijalnim oblicima ponašanja“ (Bilić, 2010: 267). Iz ovih raznorodnih medijskih spoznaja znanstvenici su došli do nekih novih spoznajnih teorija.

2.1. Virtualno nasilje

Kada govorimo o konceptu virtualnog nasilja, mislimo na pomno osmišljen prikaz nasilja u različitim oblicima medija, uključujući filmove i televizijske emisije. Osim toga, ovaj oblik nasilja može generirati sam pojedinac koji je pod njegovim utjecajem, putem videoigara koje simuliraju takve nasilne radnje. Unutar ovih igara igrači imaju mogućnost sudjelovati u teškim i destruktivnim činovima nasilja. Slično tome, *cyberbullying* predstavlja još jednu manifestaciju virtualnog nasilja. Ovaj poseban oblik nasilja karakterističan je jer se događa putem virtualnih platformi poput društvenih mreža, SMS-ova i e-pošte, ali ipak nanosi stvarnu štetu ciljanoj osobi. Razvoj novih medija omogućio je lakšu i bržu komunikaciju, upoznavanje novih ljudi iz svih krajeva svijeta, učenje o kulturama i slično. No, iako postoje pozitivne strane, negativne više dolaze do izražaja i o njima se češće govori. Daniel Jurčić kao negativne strane navodi pretjeran konzumerizam, opsjednutost zabavom, manipulaciju, jezičnu nekulturu, pornografiju, rodnu diskriminaciju, pasivizaciju i nasilje (Jurčić, 2017: 135). Mediji, posebice televizija, internet i mobilni telefoni, su postali dio društvene interakcije i integracije. Sa svojim ogromnim sadržajem i mogućnostima, oni imaju značajan utjecaj na ljudske živote, društveno ponašanje i vrijednosti. Oni su ključni alat u oblikovanju stavova, stilova života i identiteta. Mediji su danas postali sila koja ima veliki utjecaj na formiranje društva u današnjici, odnosno „društvena institucija u socijalizacijskom procesu“ pojedinca u društvu. (Mandarić, 2012: 132). Također, televizijske prijemnike koji su uvelike zaokupirali društveni, odnosno životni status, danas možemo nazvati i ravnopravnim obiteljskim članom. Ova vrsta medija forma je mješavine zvuka i slike, gdje slika govori tisuću riječi, izazivajući snažne emocije koje su neusporedive s bilo kojim drugim oblikom komunikacije. „Televizijska slika je dojmljiva i vrlo sugestivna. (...) Može na gledatelja ostaviti dubok dojam, mnogo važniji od gomile riječi“ (Valković, 2010: 69). Može se stoga reći kako je televizijsko nasilje, koje je virtualno, poprimilo realistične oblike nasilja. Zaključno s time vidimo kako širenje nasilnog obrasca ponašanja kroz virtualne dimenzije nerijetko utječe i na realan život kao posljedica stvarnog nasilja koje je opasno.

3. Cyberbullying

Čin nasilja na internetu, koji obuhvaća različite oblike kao što su elektroničko nasilje, *cyberbullyng*, *online* nasilje i digitalno nasilje, odnosi se na svaku komunikacijsku aktivnost koja koristi cyber-tehnologiju i može nanijeti štetu kako pojedincu tako i društvu u cjelini (Bedić i Filipović, 2014). Ono uključuje različite načine širenja poruka putem interneta ili mobilnih uređaja, sa zlonamjernom nakanom nanošenja štete, nevolje ili bilo kojeg oblika štete pojedincu koji nema sredstava za se zaštititi od takvih radnji. To može obuhvatiti niz medija kao što su pisane ili vizualne poruke, fotografije ili čak audio zapise, često koristeći različite oblike komunikacije koji uključuju zvuk, slike, animaciju i fotografiju (Tomić Latinec, Mikulić i Šeparović, 2011). Te se interakcije odvijaju putem niza digitalnih platformi, obuhvaćaju e-poštu, SMS-ove, različite internetske portale poput društvenih mreža, foruma, blogova i *online* chatova (Paul, Smith i Blumberg, 2012). *Cyberbullying* ili elektroničko nasilje, može se razlikovati kao poseban oblik nasilja, koji obuhvaća fizička i digitalna područja. Konkretno, *cyberbullying* se odnosi na namjerno iskorištavanje virtualnih platformi, kao što su elektronički mediji, kako bi se nanijela stvarna šteta žrtvama. Posljedice takvih djela nadilaze virtualnu sferu, što rezultira psihološkom nevoljom i opipljivim posljedicama za pogođene pojedince. Willard (prema: Ciboci, Kanižaj, 2011: 13), definira elektroničko nasilje kao „slanje i objavljivanje povrjeđujućih tekstova ili slika posredstvom interneta ili drugih komunikacijskih sredstava“. Mediji su odgovorni za počinjenje dva različita oblika nasilja: izravnu agresiju i agresiju preko posrednika. Izravna agresija odnosi se na situacije u kojima počinitelj izravno nanosi štetu žrtvi, dok agresija preko posrednika uključuje napad počinitelja na pojedinca putem treće osobe, koja je obično nesvjesna svoje uloge u činu (Krmek, 2007; Kođman, Veliki, Cakić, 2013). Određene agresivne radnje na internetu mogu se izvršiti nenamjerno bez izričite želje da se drugome nanese šteta. Na primjer, zamislivo je da netko pošalje poruku bez namjere ismijavanja, napada ili agresije, ali ta komunikacija ipak može nanijeti emocionalnu patnju primatelju (Pregrad, Tomić Latinec, Mikulić i Šeparović, 2011). Štoviše, nužno je imati na umu da se usamljeni primjer zlostavljanja ne može u potpunosti izjednačiti s ratobornim ponašanjem (McQuade, Colt, Meyer, 2009). Dakle, s tim spoznajama možemo reći kako je *cyberbullying* zlonamjerna čin koji uključuje namjerno izazivanje grupne mržnje, ustrajno uhođenje, neopravdano uznemiravanje, uvredljivo i invazivno ponašanje, širenje zlonamjernih laži i uvredljivih komentara, slanje okrutnih i prijetećih poruka, stvaranje mrežnih stranica koje kleveću, ponižavaju i ismijavaju druge, dijeljenje ponižavajućih fotografija s namjerom posramljenja i poticanja ljudi na diskriminatorno ponašanje.

3.1. Povezanost *cyberbullyinga* i klasičnog oblika nasilja

Još uvijek je u tijeku rasprava o povezanosti tradicionalnih i elektroničkih oblika zlostavljanja i nasilja među djecom. Neki znanstvenici tvrde da je vršnjačko zlostavljanje posebna pojava, odvojena od drugih oblika zlostavljanja i nasilja (Beran i Li 2007. ili Mehari, Farrell i Le 2014.). Međutim, neki vjeruju da su nasilna ponašanja koja djeca pokazuju u virtualnim okruženjima jednostavno produžetak tradicionalnog nasilnog ponašanja, predstavljajući novu manifestaciju istog temeljnog fenomena. U studiji Mehari i sur., (2014), autori vješto koriste tradicionalnu definiciju zlostavljanja kako bi uspostavili jasno razumijevanje elektroničkog nasilja. Ključno je prepoznati da, bilo da se zlostavljanje događa osobno ili putem virtualnih sredstava, ono mora uključivati obrazac opetovanog agresivnog ponašanja s namjerom nanošenja štete, istovremeno otkrivajući neravnotežu moći između počinitelja i žrtve. Dakle, oba oblika zlostavljanja pridržavaju se temeljnih kriterija koje je Olweus (1998) naveo za vršnjačko zlostavljanje. Posljedično, elektroničko nasilje među djecom može se promatrati kao neizravna manifestacija agresije, koja se razlikuje od tradicionalnog relacijskog nasilja licem u lice time što se odvija putem elektroničkih medija (Beran i Li, 2007). Štoviše, korelacija između tradicionalnih i digitalnih oblika nasilnog ponašanja očita je u ponašanju djece koja su uključena u obje vrste nasilja (Li, 2005., Modecki i sur., 2014). Ovo sugerira da su djeca koja sudjeluju u fizičkom nasilju sklona izražavanju nasilnih tendencija putem elektroničkih medija. Isto tako, djeca koja su izložena tradicionalnim oblicima nasilja svojih vršnjaka često se susreću i s elektroničkim nasiljem. Utvrđeno je da mladi pojedinci koji sudjeluju u fizičkom nasilju i izloženi su mu također sudjeluju u činovima nasilja u virtualnim okruženjima (Li, 2005). Baš kao što tradicionalnom nasilju mogu svjedočiti vršnjaci, poruke ili komentari u virtualnom svijetu mogu biti javno prikazani i dostupni poznanicima ili strancima koji su uključeni u nasilno ponašanje. U biti, uloga "publike" u virtualnom prostoru donekle je slična ulozi vršnjaka i slučajnih prolaznika u školi ili na ulici (Beran i Li, 2007). Neophodno je razmotriti štetne učinke elektroničkog zlostavljanja na djecu, koji ne moraju uvijek biti vidljivi u virtualnom svijetu. Vandebosch i Van Cleemput (2008) ističu važnost prepoznavanja štete uzrokovane takvim zlostavljanjem. Međutim, Patchin i Hinduja (2015) tvrde da djeca koja se nasilno ponašaju na internetu možda ne shvaćaju u potpunosti učinak svojih postupaka budući da ne vide pojedince koje povrjeđuju. Stoga je ključno razumjeti da mladi ljudi koji pokazuju nasilno ponašanje često racionaliziraju i umanjuju posljedice svojih postupaka, zbog čega je

još važnije da se pozabavimo problemom elektroničkog zlostavljanja i uspostavimo model takozvane sigurne zaštite. Dapače, virtualno područje podrazumijeva inherentnu *vjerojatnost ponovljenih nasilnih radnji* kao što su naveli Patchin i Hinduja (2015). Osim toga, samo širenje nasilnog materijala na internetu može ovjekovječiti ciklus nasilja svaki put kad mu je pojedinac izložen. Postoji još jedna važna odrednica po kojoj se očituje nasilno ponašanje, a povezana je s *neravnotežom moći* koja klasično zlostavljanje očituje u fizičkoj, psihičkoj ili socijalnoj dominaciji agresivnog djeteta. No, ne mora značiti kako *online* nasilnik vrši nasilje i u realnom životu. Djeca koja čine nasilne radnje služeći se elektroničkim medijima imaju znanje i vještine u informatičkoj tehnologiji te su u posjedu ili su im na neki drugi način dostupni sadržaji za namijenjeno nanošenje štete (Patchin i Hinduja, 2015). Dakle, dominacija djeteta koje je nasilnik u virtualnom okruženju izražava se kroz vođenje tema u *online* raspravama, izazivanje sukoba slanjem virtualnih poruka neprikladnog sadržaja... Ne moraju oblici klasičnog nasilja i elektroničkog biti uvijek vezani i proizlaziti jedan iz drugog, ali najčešće se vidi međusobni utjecaj.

4. Vrste *cyberbullyinga*

Prema filozofu Willardu (2007), područje interneta obuhvaća raznolik niz nasilnih ponašanja (*cyberbullyinga*), nadilazeći granice bilo kojeg određenog medija. Uz stručnu analizu, Willard razlikuje osam različitih vrsta nasilja koje se manifestira *online*. To uključuje vrijeđanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno priopćavanje, obmanjivanje, isključivanje i uhođenje. Nadalje, valja istaknuti da su pojedini eruditni autori čak identificirali jedinstveni oblik nasilja na internetu, poznat kao „veselo“ šamaranje (Kowalski, 2008; prema Popović-Ćitić, 2009).

4.1. Vrijeđanje

Vrijeđanje (*flame*) je kratka i živa rasprava između dvoje ili više ljudi bilo kojim sredstvom komunikacije. Obično je to nepristojan i vulgaran jezik, uvrede i prijetnje. Ova vrsta zlostavljanja može se dogoditi putem panela za raspravu, chat soba, igara, trenutnih poruka ili e-pošte. Najčešće je riječ o javnom nasilju gdje svađu mogu vidjeti osobe koje ne sudjeluju u raspravi. Sadržaj koji počinitelj objavljuje uglavnom je usmjeren na izazivanje određenih

emocija i odgovora koji uključuju ljutnju, tugu, poniženje itd. Pojedinačni počinitelji traže osobe koje se strastveno zanimaju za određenu temu s namjerom ocrnjivanja njihovih izbora i mišljenja o toj temi, bez obzira na to što oni zapravo misle o njoj. U većini slučajeva napadači nemaju dobar razlog za borbu i branit će se ako se suoče s njima. Najčešće im tema o kojoj se raspravlja nije bitna, bitno im je samo poniziti i uvrijediti sugovornika. Mogu koristiti velika slova i širok raspon slika i simbola kako bi svojim porukama dali emocionalnu oštrinu. S obzirom na to da *flaming* najčešće govori o svađi između ljudi jednake snage, postavlja se pitanje može li se to smatrati nasiljem (jer nasilje karakterizira neravnoteža snaga). Razmjena niza uvredljivih poruka smatra se početkom vatrenog rata (*flame war*) (Willard, 2007).

4.2. Uznemiravanje

Uznemiravanje (*harassment*) obuhvaća podmukli čin prisiljavanja pojedinaca u položaj poniženja ili podređenosti, dok počinitelj uporno pokazuje svoj autoritet i dominaciju. Ovo ponašanje uključuje ponavljajući prijenos uvredljivih, provokativnih i neprijateljskih poruka, primarno putem privatnih komunikacijskih platformi, ali također šireći svoj domet na javne kanale (Willard, 2007). Nazvan "rat ili napad tekstualnim porukama", ovaj oblik uznemiravanja podrazumijeva zasipanje ciljane osobe neprekidnom „paljbom“ stotina tekstualnih poruka (Popović-Ćitić, 2009). Razlika između uznemiravanja i vrijeđanja leži u postojanoj prirodi prvog. To podrazumijeva uporne napade na jednu stranu, često s namjerom prekida komunikacije. Uznemiravanje se može manifestirati neizravno, uključivanjem treće osobe. Uzmimo, na primjer, scenarij tinejdžera s brojnim internetskim poznanicima koji se svađaju i koriste uvjeravanje i uvrede protiv žrtve (Willard, 2007). Štoviše, područje *online* igranja nije izuzeto od ovog problema, budući da neki pojedinci namjerno ciljaju i muče suigrače u igrama za više igrača. Njihova primarna briga nije trijumf, već ocrnjivanje iskustva drugima (Popović-Ćitić, 2009).

4.3. Ogovaranje i klevetanje

Ova se klasifikacija odnosi na širenje obmanjujućih tvrdnji u digitalnom svijetu, maskiranih kao činjenične informacije, a s namjerom klevetanja ili ponižavanja pojedinca. Obuhvaća prijenos ili otkrivanje klevetničkih i izmišljenih podataka o drugoj osobi sa svrhom ocrnjivanja njezina karaktera ili društvenih veza. Ti se materijali mogu učiniti javno dostupnima na internetskim platformama ili prenijeti elektroničkom poštom i servisima za razmjenu trenutnih poruka (Popović-Ćitić, 2009). Stvarnost je, u brojnim slučajevima, da cilj ovih napada nije primarni primatelj poruka i slika nego su namijenjeni sasvim drugoj publici. Unatoč tome, počinitelj posjeduje sposobnost širenja uvredljivog materijala unutar grupnih razgovora i rasprava u kojima može sudjelovati i žrtva. Nadalje, zlonamjerno širenje tračeva i kleveta proširuje se na prijenos manipuliranih fotografija, poput postavljanja lica pojedinca na seksualno eksplicitnu sliku (Willard, 2007). Posebna varijanta unutar ove klasifikacije je "elektronička knjiga dojmova" ili *slam books*, koja služi nesretnoj svrsi ismijavanja ili ponižavanja drugog pojedinca, obično nekoga iz iste dobne skupine. Ove internetske platforme sadrže imena školskih vršnjaka, omogućujući svakome napisati komentar uz svako ime, često sastavljen od neljubaznih i neuljudnih primjedbi (Popović-Ćitić, 2009). Studenti često postavljaju web-stranice s isključivom namjerom osramotiti profesore koje preziru, širenjem zlonamjernog i neutemeljenog sadržaja (Willard, 2007).

4.4. Lažno predstavljanje

Lažno predstavljanje (*impersonation*) uključuje lažiranje identiteta, neovlašteni pristup *online* računu pojedinca i širenje neprikladnih poruka, medija ili drugog sadržaja pod krinkom te osobe. Često tinejdžeri međusobno dijele zaporke kao simbol povjerenja, omogućujući nasilniku ući u račun žrtve. Nakon što nasilnik dobije pristup može lažno predstavljati ili klevetati žrtvu slanjem uvredljivih poruka ili prijetnji poznanicima i nastavnicima (Willard, 2007). Važno je napomenuti da u teškim slučajevima počinitelj može preuzeti identitet druge osobe i objavljivati huškačke ili pogrdne primjedbe unutar grupnih foruma koji promiču mržnju ili netrpeljivost. Napadač čak može dati osobne podatke kao što su „svoje“ ime, broj telefona i adresu čime žrtvu dovodi u opasnost. Ova vrsta lažnog predstavljanja može imati ozbiljne posljedice i ne treba je shvaćati olako. Ključno je biti oprezan i poduzeti potrebne mjere obazrivosti kako bi se zaštitili od takvog zlonamjernog ponašanja.

4.5. Nedoovoljeno priopćavanje

Nedoovoljeno iznošenje nečije privatnosti u javnost, također poznato kao *outing*, događa se kada pojedinac nezakonito otkrije privatne podatke koji su s njim podijeljeni u povjerenju. To može uključivati osjetljive razgovore ili neugodne fotografije koje žrtva želi zadržati u privatnosti. Tipično, ova vrsta kršenja događa se nakon razilaženja u romantičnoj ili platonskoj vezi, gdje jedna strana nastoji povrijediti, poniziti ili se osvetiti drugoj. Takvo ponašanje je i osuđujuće i štetno jer može prouzročiti ozbiljne emocionalne bol žrtvi. Također, pregledavanje arhiviranih poruka s tuđeg mobilnog uređaja može se smatrati sastavnim aspektom *outinga*. Dakle, temeljna značajka ovog oblika *online* agresije je objavljivanje osobnih podataka druge osobe bez njezinog pristanka. Izložene informacije često su povjerljive, privatne ili sramotne.

4.6. Obmanjivanje

Obmanjivanje (*trickering*) i nedovoljeno priopćavanje dijele sličnosti u tome što uključuju javno širenje privatnih informacija o nekome. Međutim, ono po čemu se te kategorije razlikuju je svrha i način na koji se informacije dobivaju. U neovlaštenoj komunikaciji napadač dijeli informacije koje je stekao tijekom prethodnog pozitivnog odnosa sa žrtvom, a obmana se usredotočuje na manipulaciju i prijevaru kojom se netko služi kako bi nagovorio drugu osobu na odavanje tajni ili neugodnih informacija, koje se zatim šire drugima. Posljedično, zlostavljač namjerno koristi lukave taktike i prijevare kako bi zadobio povjerenje pojedinca da bi kasnije to povjerenje iznevjerio dijeljenjem dobivenih informacija sa širom publikom (Popović-Ćitić, 2009). Primjerice, mladić može vješto uvjeriti djevojku da s njim podijeli intimne fotografije, samo da bi ih potom podijelio njezinom krugu poznanika. Slično tome, lukavi pojedinac može uspješno zadobiti povjerenje druge osobe potičući je da mu se povjeri samo da bi njihov privatni razgovor kasnije izložio široj zajednici.

4.7. Isključivanje

Isključivanje (*exclusion*) podrazumijeva čin namjernog isključivanja pojedinca iz *online* grupe ili zajednice, bilo zbog njegove pripadnosti drugoj grupi ili statusa autsajdera. Ovaj čin isključenja ima značajnu emocionalnu težinu, budući da je prepoznat kao jedan od najtežih oblika kažnjavanja u raznim kulturama. Na internetu se ovaj prekid veze može manifestirati u *online* igrama, grupnim blogovima ili bilo kojoj platformi koja zahtijeva zaporku za pristup. Nadalje, isključenje se može eksplicitno pokazati izostavljanjem nekoga s popisa prijatelja u razmjenu trenutnih poruka. Osobito za tinejdžere, nepostojanje prijatelja predstavlja krajnji oblik odbacivanja, što dovodi do dubokog utjecaja na njihovo samopoštovanje (Willard, 2007). Oni koji dožive *online* isključenost često doživljavaju pad vlastite vrijednosti i traže utjehu u novim društvenim grupama koje se razlikuju od njihovih prijašnjih pripadnosti (Williams, 2000; prema Popović-Ćitić, 2009). Pridruživanje tim novim grupama pruža obnovljeni osjećaj povezanosti i služi kao korisno iskustvo jer ublažava negativne emocije povezane s isključenosti. Nadalje, pridruživanje novoj skupini može osnažiti žrtvu, potencijalno je navodeći da potraži osvetu bilo samostalno ili uz podršku svojih novopronađenih suputnika.

4.8 Uhođenje i proganjanje

Uključivanje u područje virtualnog uhođenja, poznatog kao *cyberstalking*, uključuje diskretnu ili otvorenu neumoljivu potragu za pojedincem, protivno njegovim željama. To može uključivati uporne napore da se započne i održi neželjena komunikacija. *Cyberstalkeri* pokazuju obrazac stalnog slanja zlonamjernih poruka prožetih zastrašujućim prijetnjama ili pretjeranom vulgarnošću. Razgraničenje između uznemiravanja i uhođenja ostaje pomalo nejasno. Međutim, nepogrešiv znak prijestupa pojavljuje se kada žrtva doživi duboku zabrinutost za svoju osobnu sigurnost i opću dobrobit. Čin uhođenja često se manifestira diskretno, prvenstveno kroz privatne kanale komunikacije. U određenim slučajevima, počinitelj može pribjeći anonimnim metodama kako bi zaštitio svoj identitet. Neizravno uhođenje, s druge strane, podrazumijeva kontakt s trećim stranama sa zlonamjernom namjerom ocrnjivanja ugleda žrtve ili njenog stavljanja u opasne okolnosti. Ovo ponašanje usko je povezano s prethodno spomenutim djelima klevete i lažnog predstavljanja. Zapravo, ovaj oblik uhođenja obuhvaća izmišljanje lažnih informacija na *online* platformama, krađu osobnog identiteta ili osjetljivih podataka, potajno nadziranje i praćenje njihovih računalnih aktivnosti

te iskorištavanje golemog dosega interneta. Važno je napomenuti da te radnje također mogu proširiti svoje štetne učinke na fizičke prostore, čime se pojačava osjećaj prijetnje i opasnosti koji doživljava žrtva. Često se radi o bivšim partnerima ili nekoj obiteljskoj vezi.

4.9. „Veselo šamaranje“

Čin „veselog šamaranja“ (*happy slapping*) ozbiljni je problem koji uključuje ničim izazvane fizičke napade jedne ili više osoba na drugu osobu (najčešće su napadači tinejdžerskog uzrasta) uz snimanje incidenta i dijeljenje snimke na platformama društvenih medija poput YouTubea. Unatoč tome što svoj postupak počinitelji reklamiraju kao šalu, on često rezultira ozbiljnim fizičkim ozljedama žrtve. Ovisno o težini situacije, ti se incidenti mogu klasificirati i kao kaznena djela. Posebna varijanta unutar ove klasifikacije poznata je kao skakanje (*hopping*), karakterizirano taktičnim i diskretnim fizičkim napadom na neidentificiranu osobu. Slično kao i „veselo šamaranje“, ovaj se incident pomno dokumentira i širi putem *online* platformi (Popović-Ćitić, 2009).

5. Deskriptivna analiza kvantitativnog istraživanja *cyberbullyinga* u populaciji srednjoškolaca u Hrvatskoj

Istraživanje koje je proveo Ivica Rusan bavi se intrigantnim fenomenom elektroničkog nasilja među adolescentima. Cilj njegova istraživanja bio je utvrditi koliki broj učenika proživljava elektroničko nasilje te koji sve faktori utječu na njega. (Rusan 2020; 30). Ispitivanje je provodio na području Hrvatske među srednjoškolcima. U istraživanju su sudjelovala 193 učenika iz tri srednje škole. Opći smjer pohađalo je njih 120, prirodoslovno-matematički 23 učenika, a u jezičnu gimnaziju išlo je 50 ispitanika. Uzorkom je autor obuhvatio Srednju školu Krapina, Srednju školu Oroslavlje te Srednju školu Antuna Gustava Matoša u Zagrebu. Provodio ga je provodio s polaznicima 1. i 3. razreda. Skupina su sačinjavala od 43 ispitanika i 150 ispitanica u dobi od 15 do 18 godina, tj. prosječnom dobi od 15,85 godina (Rusan 2020; 34). Rezultati su otkrili neke zanimljive spoznaje. Utvrđeno je da, kada govorimo o elektroničkom nasilju, ne postoje odrednice prema kojima bi mu jedan spol bio skloniji od drugog. No, uviđeno je kako ono ponekada ovisi o dobi sazrijevanja. Djevojčice u ranijoj dobi, po nekim istraživanjima (Barlett, Coyne 2014), čak znaju biti nasilnije od dječaka, ali kako se i u istraživanju naglasilo

taj faktor ne ovisi o spolu već o mentalnom sazrijevanju. U ovom istraživanju autor je napravio inicijalnu razliku kada su u pitanju „vršitelji“ i „trpitelji“ nasilja. Utvrdio je kako je kako je nasilan jednak broj dječaka i djevojčica - 3 mladića i 3 djevojke su sudjelovali u elektroničkom nasilju (Rusan 2020; 49). Kad se istraživalo populaciju koja trpi nasilje, na temelju zadanog uzorka uviđene su neke razlike. Nasilje je, u tom trenutku, trpjela 21 djevojčica naspram samo tri dječaka. Autor je utvrdio i kako elektroničko nasilje nema veze s tim iz kakve stambene zajednice počinitelji dolaze niti s materijalnim mogućnostima kao ni s količinom vremena koju ispitanici provedu na internetu. Također, kada se govori o vrstama i načinu vršenja nasilja *online*, nisu utvrđene neke razlike koje bi se mogle smatrati spolno determinirane. Rusan je zaključio kako ne postoje spolne razlike u vršenju *cyberbullyinga* te da ga na isti način vrše i dječaci i djevojčice iako je malo veći postotak djevojčica koje trpe nasilje naspram dječaka (Rusan 2020; 49). Vrhunac elektroničkog nasilja u ranoj adolescentskoj dobi, kada govorimo o dobnoj razlici, događa se s 15 godina (Tokunaga, 2010). Autori pretpostavljaju kako je tome uzrok bolje poznavanje i korištenje interneta. U radu se, naime, uvidjelo kako je prosječna dob adolescenata 15,85 godina te da su žrtve elektroničkog nasilja u većem postotku učenici prvih razreda nego trećih. Jedan od ispitanih parametara je i – utječe li na elektroničko nasilje obiteljsko okruženje i situacija koja vlada u obiteljskoj zajednici. Konkretno, u njegovom istraživanju utvrđeno je kako većina djece živi s oba roditelja i imaju dobar odnos s njima. Stoga, ova hipoteza nije donijela plodonosne zaključke, no postoje autori koji kažu kako ponašanje okoline (agresivni stavovi, fizički sukobi, loša komunikacija) u kojoj djeca žive itekako doprinosi *cyberbullyingu* (Martínez-Ferrer Moreno, Amador, Orford, 2011). Jedan od faktora kojeg je autor također smatrao bitnim, kao potencijalni razlog elektroničkom nasilju je period koji učenici provode na društvenim mrežama. Po njegovom istraživanju svi osim četvero učenika provode 3-5 sati dnevno na društvenim mrežama. Najčešće koriste: Instagram, YouTube, Snapchat i WhatsApp. Za pristup internetu najviše koriste mobilni uređaj i desktop računalo iz čega se može pretpostaviti kako posjeduju vlastiti mobitel ili osobno računalo (Rusan 2020; 55). Zadnji faktor ispitivanja bilo je mjesto i vrijeme vršenja/trpljenja *cyberbullyinga*. Zaključio je kako se najčešće *online* nasilje provodi od kuće u večernjim satima, no ne prati ga numerički zapis vremena već može trajati cijelu noć (Rusan 2020; 56).

6. Prevencija *cyberbullyinga*

Kako bi se učinkovito borili protiv rasprostranjenosti nasilja na internetu, imperativ je poticati pristup suradnje koji uključuje pojedince iz svih aspekata našeg društva – uključujući članove obitelji, prijatelje, nastavnike i učenike. Opsežna istraživanja istaknula su različite strategije koje su pokazale značajan uspjeh u ublažavanju nasilja. Početni i ključni korak u svakoj preventivnoj inicijativi je podizanje svijesti o postojanju ovog sveprisutnog problema (Buljan-Flander, 2008). Poteškoće često nastaju kada se odluči zanemariti postojanje raznih oblika nasilja. Štoviše, ključno je preispitati prevladavajuće mitove o zlostavljanju koji se nastavljaju održavati i na koje se djeluje. Dok je opći konsenzus među edukatorima da nasilje na internetu ne osnažuje djecu već ima dugoročne negativne posljedice te da ih ne uspijeva adekvatno pripremiti za život, postoji i nekoliko onih koji imaju suprotno stajalište. Oni tvrde da nasilje na internetu zapravo može osnažiti djecu, kao što je dokazano istraživanjem koje su proveli Ortega, Elipe, Mora-Merchan, Genta, Brighi, Guarini, Smith, Thompson i Tippet (2012). Za uspješnu prevenciju najvažnije je informirati odgajatelje, roditelje i učenike o postojanju nasilja. Nastavnici i osoblje, unutar i izvan učionice, trebali bi pohađati stalnu stručnu obuku i informativne sastanke kako bi produbili svoje razumijevanje internetskog nasilja i njegovih posljedica. Jednako je važno roditelje educirati o različitim oblicima internetskog nasilja, kao što je slanje uvredljivih poruka kasno noću ili posjećivanje opasnih mrežnih stranica te ih potaknuti da budu oprezni. Budući da istraživanja otkrivaju da odrasli često imaju ograničeno znanje o *online* aktivnostima svoje djece, otvoreni dijalozi između roditelja, učitelja i učenika ključni su za rješavanje ovog problema. Za škole je ključno organizirati radionice za podizanje svijesti o nasilju u stvarnom životu i o nasilju na Internetu. Uspostava jasnih školskih propisa ima ključnu ulogu u suzbijanju rasprostranjenosti nasilja na internetu. Imperativ je za svaku obrazovnu instituciju izraditi vlastiti jedinstveni plan djelovanja umjesto usvajanja postojećeg okvira. Proces razvijanja vlastitog pristupa borbi protiv nasilja na internetu gotovo je jednako važan kao i željeni rezultat koji se želi postići. Svaka škola mora posjedovati jasne smjernice koje nedvosmisleno zabranjuju nasilne radnje i marljivo promicati svijest o teškim posljedicama *cyberbullyinga* kako bi se učinkovito iskorijenilo takvo zlostavljačko ponašanje. Potrebno je dosljedno, na dnevnoj bazi, provoditi ove propise. (Buljan-Flander, 2008). Osim toga, opsežna istraživanja pokazuju da se većina slučajeva koji uključuju zlostavljanje i izloženost neprikladnom *online* sadržaju događa kada odrasli nisu navikli u potpunosti paziti aktivnosti svoje djece. Zato je mudro osobno računalo postaviti u zajednički životni prostor, olakšavajući nesmetano praćenje dječjih *online* radnji. Tako roditelji mogu lako procijeniti

djetetovo korištenje računala u bilo kojem trenutku, smanjujući na najmanju moguću mjeru vjerojatnost da se dijete upusti u opasne razgovore s nepoznatim osobama u *chat* sobama ili da traži pristup eksplicitnom seksualnom materijalu. No, u suvremenom užurbanom i zahtjevnom svijetu koji ostavlja sve manje prostora roditeljima za brigu o djeci postoji praznina u kojoj su djeca bez nadzora i mogu se nesvjesno upustiti u opasne pothvate. Međutim, postavljanjem čvrstih smjernica i granica, roditelji mogu usaditi dubok osjećaj sigurnosti i kod svog djeteta, značajno smanjujući vjerojatnost da se ono nađe u potencijalno opasnim okolnostima (Buljan-Flander, Karlović, Ćosić, 2004). U domeni obitelji, naglasak je da roditelji uspostave granice i propise koji se odnose na korištenje računala, baš kao što to čine za razne druge aspekte ponašanja svoje djece. Obrazovne ustanove mogu odigrati ključnu ulogu u pomaganju roditeljima u ovom nastojanju, nudeći smjernice za uključivanje u smislene razgovore s mladim pojedincima o zamršenosti tehnologije. Poticanjem takvog odnosa adolescenti će uvidjeti da odrasli posjeduju duboko razumijevanje ovog područja i da se na njih mogu osloniti za pomoć kad god se ukaže potreba (Buljan-Flander, 2008). U sferi stalnog ponavljanja vršnjačkog nasilja, prisutnost promatrača, tipično vršnjaka, ima presudnu ulogu. Imperativ je da surađujemo s tim promatračima, njegujući njihovu sposobnost empatije i potičući razvoj suosjećanja. Čineći to, osnažujemo ih da hrabro prijave slučajeve nasilnog ponašanja odrasloj osobi u koju imaju povjerenja, umjesto da prešutno odobravaju takve postupke. Ključne su inicijative usmjerene na njegovanje odnosa podrške među vršnjacima unutar obrazovnog okruženja. Te bi inicijative trebale obuhvatiti nastavne planove i programe koji uključuju izravnu poduku o vrijednostima, vježbe empatije te korištenje narativa i kazališnih predstava. Ovim sveobuhvatnim pristupom možemo nastojati smanjiti prevalenciju internetskog nasilja, čuvajući tako dobrobit mladeži (Buljan-Flander, 2008).

Zaključak

Fenomen *cyberbullyinga* danas je postao važna tema kao vrsta nasilja koja je izvedenica novog doba. Točnije, *cyberbullying* je vrsta nasilja koja na inovativne načine apsolutno krši sve kodekse i moralne zakone na koje ima pravo svaka pojedina živuća osoba. Raširenost *cyberbullyinga* u populacijama srednjoškolaca i osnovnoškolaca kao ranjive skupine koja ima još dosta toga za naučiti, stvara u društvu moralnu obavezu naučiti ih ispravnom ponašanju. Roditelji dakako imaju obavezu primarne socijalizacije i odgoja. Naučiti djecu što je pristojno ponašanje na internetu i društvenim mrežama, što je prihvatljivo, a što nije – roditeljima, kasnije i nastavnicima nije uvijek lak zadatak. To se naziva generacijski jaz, odnosno sposobnost mlađih generacija da rukuju tehnologijom sigurnije i suverenije, bez da su ih roditelji sposobni kontrolirati. Spoznavanjem toga, i u nadi suzbijanja *cyberbullyinga*, potrebno je mladima osigurati da od najranije dobi nauče ne zloupotrebljavati tehnologiju. Medijska pismenost nam u tom slučaju može poslužiti kao prevencija *cyberbullyinga* te pomoći mladim generacijama. Njegovanje kritičke medijske pismenosti kod djece podrazumijeva i poticanje aktivnog mišljenja, temeljitog istraživanja i potrage za novim spoznajama. Medijska pismenost potiče znatiželju i pronicljivo korištenje medijskih sadržaja, osnažujući mlade umove da analiziraju i procijene njegovu relevantnost i točnost. Dajući prioritet ovom bitnom aspektu medijske pismenosti, nastoji se zaštititi korisnike od neprimjerenog utjecaja medija. U tom procesu je iznimno bitno da se osim mladih uključe svi društveni akteri i institucije na svim razinama socijalizacije kako bi rezultat bio što bolji i pozitivniji. Hrvatska nije još uvijek u rangu medijske pismenosti na kojoj bi trebala biti, no, proučivši obrađeno istraživanje Ivice Rusana i uzevši u obzir njegov uzorak/ispitanike, ne izgleda sve tako poražavajuće. Bitno je da društvo ima svijest o postojanju *cyberbullyinga* i da ga ne zanemari već da aktivno sudjeluje u njegovom suzbijanju.

Literatura

1. Aufderheide, P. (1992). A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. *Media Literacy Around the Word*, Routledge.
2. Barlett, C. i Coyne, S. M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive Behavior*, 40(5), 474–488.
3. Bauer, T. (2007). *Mediji za otvoreno društvo*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
4. Bedić, B. i Filipović, M. (2014). *Klikni za sigurnost – spriječimo nasilje, gradimo kulturu mira i nenasilja*. Zagreb: Ambidekster Klub.
5. Beran, T., Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. *Journal of Student Wellbeing*. 1 (2), 15–33.
6. Bilić, V. (2010). Povezanosti medijskog nasilja s agresivnim ponašanjem prema vršnjacima. *Odgojne znanosti*, 12 (2), 263-281.
7. Buljan-Flander, G. (2008). *Nasilje preko interneta – Cyberbullying*. Zagreb: Grad Zagreb, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Policijska uprava zagrebačka
8. Ciboci, L. (2018). Medijska pismenost učenika osmih razreda u Zagrebu. *Medijske studije*, 9 (17), 23-46.
9. Ciboci, L., Kanižaj, I. (2011). Kako je nasilje preko medija ušlo u naše domove: Utjecaj, učinci i posljedice nasilja u medijima na djecu i mlade“. u: L. Ciboci, I. Kanižaj, D. Labaš (ur.) *Djeca medija – od marginalizacije do senzacije* (11-34). Zagreb: Matica hrvatska.
10. Ciboci, L., Kanižaj, I., Labaš, D. (2014). Media Education from the Perspective of Preschool Children: Challenges and Trends in Free Time Media Use, *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, 20 (2), 53–69.
11. Hobbs, Renee (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Washington D.C.: The Aspen Institute.
12. Hodak Kodžoman I., Veliki T., Cakić L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 30, 110-124.
13. Jurčić, D (2017). Teorijske postavke o medijima – definicije, funkcije i utjecaj. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, 21 (1), 127-136.
14. Košir, M., Zgrabljic, N. i Ranfl, R. (1999). *Život s medijima*. Zagreb: Doron.

15. Labaš, D. (2015). Djeca medija – mladi obrazuju mlade. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 109-121.
16. Li, Q. (2005). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23 (4), 1777-1791.
17. Mandarić, V. (2012). Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82 (1), 131-149.
18. Martínez-Ferrer, B., Moreno, D., Amador, L., & Orford, J. (2011b). School victimization among adolescents. An analysis from an ecological perspective. *Psychosocial Intervention*, 20 (2), 149–160.
19. McQuade, S. C., Colt, J. P., Meyer, B. B. (2009). *Cyber Bullying: Protecting Kids and Adults from Online Bullies*. Westport, Conn: Praeger Publishers.
20. Mehari, K. R., Farrell, A. D., Le, A. T. H. (2014). Cyberbullying Among Adolescents: Measures in search of construct. *Psychology of Violence*, 4 (4), 399-415
21. Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., Runions, K. C. (2014). Bullying Prevalence Across Contexts: A Meta-analysis Measuring Cyber and Traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55 (5), 602 – 611.
22. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
23. Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchan, J. A., Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A., Smith, P. K. (2012). The Emotional Impact of Bullying and Cyberbullying on Victims: A European Cross-National Study, *Aggressive behavior*, 38 (5), 342-356.
24. Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69-74.
25. Paul, S., Smith, P. K., Blumberg, H. H. (2012). Comparing student perceptions of coping strategies and school interventions in managing bullying and cyberbullying incidents. *Pastoral Care in Education*, 30, 127-146.
26. Popović-Čitić, B. (2009). Vršnjačko nasilje u sajber prostoru. *Temida*, 12 (3), 43-62.
27. Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikulić, M. i Šeparović, N. (2011). Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja "Prekini lanac". Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
28. Rusan I. (2020). Učestalost elektroničkog nasilja među srednjoškolicima. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

29. Sindik J., Veselinović Z. (2010). Kako odgojiteljice percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu. *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, 16 (2), 107-133.
30. The Ciboci, L. (2018). Medijska pismenost učenika osmih razreda u Zagrebu. *Medijske studije*, 9 (17), 23-46.
31. Thompson, F., Tippett, N. (2012). The Emotional Impact of Bullying and Cyberbullying. *Aggressive Behavior*, 30 (5), 342-356.
32. Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in human behavior*, 26 (3), 277-287.
33. Tolić, M. (2009). Temeljni pojmovi suvremene medijske pedagogije, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, LV (22), 97-103.
34. Turčilo, L. (2017). (P)ogledi o medijima i društvu: članci, eseji, istraživanja. Sarajevo: Vlastita naklada.
35. Valković, J. (2010), Oblici i utjecaji televizijskog nasilja. *Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, VIII (1), 67-85.
36. Vandebosch, H., Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the 32. Perceptions of Youngsters. *Cyberpsychology & Behavior*, 11 (4), 499-503.
37. Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*. Champaign, IL: Research Press.
38. <https://mzo.gov.hr> (Ministarstvo znanosti i obrazovanja)